

Kotula – guldknappar på spridning i Sverige?

Kan det vara vitkindade gäss som ligger bakom de nya fynden av kotula på blekingska och gotländska strandängar? Blekingebotanisten Åke Widgren funderar kring denna lilla korgblommiga arts spridningsbiologi.

ÅKE WIDGREN

Vid ett besök på Vällholmen utanför Sölvesborg i västra Blekinge den 5 juli 2002 fann jag en växt som med sina mängder av gula knappliknande blomställningar lyste upp strandängen på öns södra del. Det stod snart klart att växten var kotula *Cotula coronopifolia*, en sydafrikansk korgblommig art som redan under 1700-talet nådde Europa, troligen med barlast, och som sedan har spridit sig och naturaliserats på havsstränder i bland annat Syd- och Västeuropa. Vällholmen återbesöktes den 18 augusti i syfte att närmare studera och beskriva

växtplatsen. Det visade sig senare att kotula under sommaren även hittats på en havsstrandäng på Gotland.

En aromatisk kråkfot

Kotula är en ettårig, kal och aromatisk ört, i Sverige närmast besläktad med renfanor *Tanacetum* och malörter *Artemisia*. Den blir vanligen 8–15 centimeter hög, men på Vällholmen förekom blommande exemplar som mätte endast 4–5 centimeter. Bladen är tandade – flikiga och stjälkomfattande. Korgen är 5–10 millimeter bred med fyrflikiga diskblommor. De rundade holkfjällen är hinnkantade, ofta violetta, och sitter i två rader (Mossberg m.fl. 1992). Blomningstiden är lång. Arten blommade rikligt även vid det andra besöket på Vällholmen i augusti, och ett exemplar som togs från ön och planterades vid en trädgårdsdamm i Ronneby blommade så sent som i mitten av november.

Kotula på Vällholmen i västra Blekinge. Foto: Le Carlsson.

Cotula coronopifolia at its newly discovered site in Blekinge, southeast Sweden.

Havsstrandäng med massförekomst av kotula på Vällholmen i västra Blekinge. Foto: Åke Widgren. *Cotula coronopifolia* in a coastal pasture on the small island of Vällholmen in western Blekinge.

Korgens knapplika utseende och lysande gula färg har gett arten dess engelska namn *brass buttons*, mässingsknappar. I exempelvis Nederländerna och i spansktalande delar av Kalifornien har kotulan ett namn som betyder guldknapp och under det namnet saluförs den numera i Sverige som kantväxt vid trädgårdsdammar. Hultén (1971) använder namnet kråkfot, en försvenskning av det vetenskapliga namnet *coronopifolia* och som syftar på bladens utseende. Den aromatiska doften känns tydligast om man krossar bladen, och har beskrivits som en blandning av citronverbena *Aloysia triphylla* och kamfer.

Utbredning och spridningshistoria

Kotulan härstammar från Sydafrika. Den har via barlast spridit sig till Europa och Nordamerika där den naturaliserats på havsstränder. Det första fyndet i Europa gjordes vid tyska Nordsjökusten redan 1739 (Hegi 1987). Till Danmark kom arten 1806 (Hultén 1971). Den har därefter varit känd från ett flertal lokaler vid Jyllands västkust, på Fyn och Ærø samt på västra Själland. Den aktuella utbredningen anses dock begränsad till kuststräckan mellan Torsminde och Thyborøn på Västjylland (Erik Hammer i brev). Under 2002 hittades dock arten på en ny lokal norr om Århus på östra Jylland. Fyndet (1 ex) gjordes av Jörgen Hansen (Erik Hammer

i brev). De danska växtplatserna har varit av skiftande karaktär. Vid Nissum Fjord norr om Torsminde (2 lokaler) växer kotulan i fuktängsvegetation och längs körspår på fuktigt blottad mark, samt på blottade dikeskanter och i sank åkermark (Erik Hammer i brev). På den nya lokalen vid Århus (Skæring Strand) växte arten bland ilandfluten tång på en sandstrand (Per Hartvig i brev). Den mest kända danska lokalen vid Thyborøn utgörs av havsstrandäng (Erik Ljungstrand i brev).

Erfarenheter från Tyskland visar att kotulan ibland kan uppträda i massförekomster men att den också ofta är obeständig. Arten har försvunnit från flera av sina gamla lokaler. Den anses idag som starkt hotad i Niedersachsen och inga nyfynd har gjorts på de Nordfriesiska öarna under senare år (Hegi 1987). Då kotulan även förekommer som trädgårdsväxt har sannolikt en del av de europeiska förekomsterna förvildats från odling.

Det första fyndet av kotula i Sverige gjordes i september 1853 av en av upphovsmännen till Krok & Almquists flora, nämligen Thorgny Ossian Bolivar Napoleon Krok, ”på hafsstranden vid Kasens Nabb”, strax utanför Uddevalla (Anonym 1857). Ett odaterat belägg av fyndet finns i Göteborg, med följande text: ”Bahusia. Uddevalla Leg Krok” (Erik Ljungstrand i brev).

På Riksmuseet finns ett belägg från samma lokal som är daterat 1855, vilket antyder att arten fanns kvar på Kasens nabb i åtminstone tre år. Om detta var en barlastplats är oklart, men det är i alla fall sannolikt att kotulan hade inkommit med sjöfarten. Under åren 1881–90 insamlades arten vid minst fyra tillfällen utanför Sundsvall i Medelpad. Samtliga dessa fyndplatser torde vara barlastlokaler.

I Skåne har arten påträffats vid två tillfällen under senare år. Det första fyndet gjordes den 24 juli 1997 då Bengt Örneberg hittade omkring tio exemplar vid en nyanlagd damm väster om Husie kyrka nära Malmö. Arten fanns kvar vid dammen med enstaka plantor även de närmast följande åren. Sannolikt hade frön av kotula följt med som förorening i samband med insädd eller plantering av olika växter vid dammen (Bengt Örneberg, muntl.).

Det andra fyndet i Skåne gjordes den 3 september 2000 då Bengt Nilsson och Åke Svensson påträffade arten på en fuktig utplanings-svacka på Ängelholmstippen (trädgårdstipp) i Höja. I senare delen av oktober blommade ett dussintal exemplar på lokalen (Broman m.fl. 2001).

Sommaren 2002 påträffades som nämnts ovan kotulan på ytterligare en lokal i landet. Den 6 augusti fann Anncatrin Hjernquist arten på en havsstrandäng invid Klase fiskeläge i Sproge på sydvästra Gotland.

De sentida fynden i Skåne är uppenbara adventivfynd som torde ha sina ursprung i handelsträdgårdar eller trädgårdsodlingar. Att växtplatserna i Blekinge och på Gotland skulle härstamma från odling är däremot inte troligt. Strandbiotoperna är på båda lokalerna mycket lika de miljöer vid Västeuropas kust där arten sedan länge är etablerad.

Förteckning över svenska lokaler

- Bh, Uddevalla, vid Kasens nabb, havsstrand, 1853, T Krok. Belägg i G.
 Mp, Sundsvall, 1881, G Björk. Belägg i S.
 Mp, Östrands ballastplats, 1890, Karl J H Hedvall. Belägg i S.
 Mp, "Skön å barlast", 1890, J A Holm. Belägg i G.

- Mp, Johannedal, på barlast, 1891, J A Holm. Belägg i S.
 Sk, Husie, damm V kyrkan, 2C2f 4229, 1997, Bengt Örneberg. Belägg i LD.
 Sk, Höja, fuktig utplanad schaktmassa på trädgårdstipp, 3C7d 2113, 2000, Bengt Nilsson. Belägg i LD.
 Bl, Sölvesborg, Vällholmen, 3E2e 2309, 2308, 2209, havsstrandäng, 2002, Åke Widgren. Belägg i LD och S.
 Gtl, Sproge, 100 m N Klase fiskeläge, 5I9i 3014, havsstrandäng, 2002, Anncatrin Hjernquist. Privat belägg.

Fyndplatserna i Blekinge och på Gotland

Lokalen på Vällholmen utgörs av en omkring ett hektar stor havsstrandäng på öns södra och sydöstra del. Dominerande växter tillsammans med kotulan är saltgräs *Puccinellia capillaris*, strandkrypa *Glaux maritima* och saltnarv *Spergularia marina*. Andra vanliga växter är gåsört *Argentina anserina*, blåmålla *Chenopodium glaucum*, rödmålla *C. rubrum*, spjutmålla *Atriplex prostrata* ssp. *prostrata*, vägmålla *A. patula* och strandskräppa *Rumex maritimus*. I strandängens centrala del finns en sänka som vid besöket den 5 juli var vattenfylld. Många kotulaplantor stod då i vatten. Någon noggrann beräkning av antalet exemplar gjordes inte men uppskattningsvis fanns 2000–3000 individ. Sannolikt är mängden något underskattad. Det stora antalet tyder på att kotulan har funnits på ön i några år. Vällholmen har lång kontinuitet som betesö, men har de senaste åren dock varit ohävdad. Under samma period har vitkindad gås etablerat sig som häckfågel på ön, och arten har redan tidigare rastat i betydande antal. Strandängen var sommaren 2002 hårt betad och tätt gödslad av gässen.

Den gotländska växtplatsen utgörs liksom den blekingska av en havsstrandäng. Bland andra växter på lokalen märks saltnarv, saltarv *Honckenya peploides*, glasört *Salicornia europaea*, sodaört *Salsola kali* och kustbaldersbrå *Tripleurospermum maritimum* ssp. *maritimum*. I närheten växte även strandpilört *Persicaria lapathifolia* ssp. *lapathifolia* och havssäv *Schoenoplectus maritimus*. Antalet kotulaplantor uppskattades

till minst 200 inom en yta av cirka 10 gånger 50 meter. Den aktuella strandängen betas av nötboskap och är rastplats för många olika vadare, änder och gäss, bland annat vitkindad gås (Ann-catrín Hjernerquist i brev).

Är kotulan på spridning i Sverige?

Kotulan har tidigare spridit sig effektivt i Syd- och Västeuropa och det är inte osannolikt att fler fynd kommer att göras vid Sveriges kust. En intressant fråga är naturligtvis hur arten sprids. Antalet frön är mycket stort vilket innebär att den snabbt har möjlighet att expandera på lokaler där den fått fäste, och där konkurrensen från annan vegetation inte är för svår. Ett intressant samband mellan lokalerna i Blekinge och på Gotland är den rika förekomsten av rastande och häckande gäss, framförallt vitkindad gås. Man kan mycket väl tänka sig att de vitkindade gässen kan sprida arten från övervintringsområdet vid Nordsjökusten, antingen genom att frön fastnar på fåglarna eller att de får i sig dem genom födan. Då arten numera odlas som prydnadsväxt i Sverige kan man förvänta sig en viss framtida spridning från trädgårdar och trädgårdstippar.

Trots det stora antalet plantor på Vällholmen är det ännu för tidigt att säga att kotulan är bofast i Sverige. Om mönstret från Tyskland upprepar sig finns det risk att arten försvinner igen efter några år. Det är därför angeläget att utvecklingen på de två växtplatserna i Blekinge och på Gotland följs under de närmaste åren.

• Ett stort tack till Erik Hammer, Per Hartvig, Ann-catrín Hjernerquist, Thomas Karlsson, Erik Ljungstrand, Bengt Nilsson och Bengt Örneberg som alla bidragit med uppgifter och synpunkter, samt till Le Carlsson, Ronneby, som upplåtit en av bilderna i artikeln.

Citerad litteratur

- Anonym 1857. Nya skandinaviska växter. – Bot. Not. 17: 10–11.
- Broman, A., Nilsson, B. & Svensson, Å. 2001. Floran på två skånska tippar. – Bot. Not. 134 (1): 23–30.
- Hegi, G. 1987. Illustrierte Flora von Mitteleuropa. Spermatophyta Band VI Angiospermae Dicotyledones, Teil 4. – Verlag Paul Parey.
- Hultén, E. 1971. Atlas över växternas utbredning i Norden. Andra uppl. – Generalstabens litografiska anstalts förlag.
- Mossberg, B., Stenberg, L. och Ericsson, S. 1992. Den nordiska floran. – Wahlström & Widstrand.

ABSTRACT

Widgren, Å. 2003. Kotula – guldknappar på spridning i Sverige? [*Cotula coronopifolia* – spreading in Sweden?] – Svensk Bot. Tidskr. 97: 130–133. Uppsala. ISSN 0039-646X.

A large population of *Cotula coronopifolia* Asteraceae was found in 2002 in the province of Blekinge, S Sweden, and in the same year the species was found also on Gotland in the Baltic. Both localities are coastal pastures. The large number of plants at the Blekinge site indicates that the species has been established here for some years. It is speculated that *C. coronopifolia* has been spread to the new localities by migrating birds, maybe by barnacle geese *Branta leucopsis*.

Åke Widgren är biolog och arbetar sedan 1985 på Länsstyrelsen i Blekinge med naturvårdsfrågor. Han har under många år varit engagerad i landskapsflora-projekten i Blekinge, Småland och Skåne.

Adress: Ronnebygatan 10, 371 32 Karlskrona
E-post: akwi@k.lst.se